

Het explosieve kind

*Over het opvoeden en begrijpen
van snel gefrustreerde, chronisch
inflexibele kinderen*

DERDE, GEHEEL HERZIENE EDITIE

Ross W. Greene

UITGEVERIJ NIEUWEZIJD'S

Eerste editie (vier drukken), juni 2005
Tweede editie (twee drukken), oktober 2010
Derde editie, oktober 2014

Zie www.nieuwezijds.nl voor de werkbladen die horen bij dit boek.

Oorspronkelijke titel: *The Explosive Child: A New Approach for Understanding and Parenting Easily Frustrated, Chronically Inflexible Children*, Fifth edition, New York: HarperCollins Publishers Inc., 2014. Deze vertaling is tot stand gekomen na overeenkomst met HarperCollins Publishers.

Uitgegeven door: Uitgeverij Nieuwezijds, Amsterdam
Vertaling: Miebeth van Horn, Haarlem
Zetwerk: CeevanWee, Amsterdam
Omslag: Studio Jan de Boer, Amsterdam
Foto omslag: Norbert Schaefer/Corbis/TCS
Illustraties: Greg Daly

© 1998, 2001, 2005, 2010, 2014, Ross W. Greene
© Nederlandse vertaling 2005, 2010, 2014, Uitgeverij Nieuwezijds

ISBN 978 90 5712 417 4
NUR 770

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband, elektronisch of op welke andere wijze ook en evenmin in een retrieval system worden opgeslagen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hoewel dit boek met veel zorg is samengesteld, aanvaarden schrijver(s) noch uitgever enige aansprakelijkheid voor schade ontstaan door eventuele fouten en/of onvolkomenheden in dit boek.

Voorwoord

Welkom bij de derde Nederlandse editie van *Het explosieve kind* – de vertaling van de vijfde Amerikaanse editie –, die uitkomt zo'n vijftien jaar na het verschijnen van de eerste Amerikaanse editie in 1998. En wat waren het een boeiende vijftien jaar. Het boek is in tientallen talen vertaald. Het model dat op deze pagina's wordt beschreven, wordt wereldwijd door talloze gezinnen, scholen, psychiatrische klinieken en instellingen voor jeugddeviantie toegepast. En het heeft zich bewezen als een op onderzoek gebaseerde, wetenschappelijk onderbouwde interventie. Intussen heeft het model zich steeds verder ontwikkeld aan de hand van feedback die ik kreeg van degenen die het gebruikten en heb ik geprobeerd de principes en strategieën van het model zo duidelijk en toegankelijk mogelijk te beschrijven. Deze editie is de weerslag van de meest recente verfijningen.

Mensen vragen vaak: 'Hoe weet ik of mijn kind explosief is?' En natuurlijk is er niet zoiets als een bloedonderzoek. 'Explosief' is simpelweg een beschrijvende term voor kinderen die veel vaker en sneller gefrustreerd raken en hun frustratie veel extremer communiceren (schreeuwen, vloeken, spugen, slaan, schoppen, bijten, snijden, vernielen) dan 'gewone' kinderen. Eerlijk gezegd ben ik nooit zo'n liefhebber van de term 'explosief' geweest. Om te beginnen lijkt 'explosief' te impliceren dat de uitbarstingen van deze kinderen onverwacht en onvoorspelbaar zijn, en – dat lijkt misschien moeilijk te geloven – dat is

vrijwel nooit het geval. En verder *exploderen* veel kinderen met gedragsproblemen dan misschien wel als ze gefrustreerd zijn (schreeuwen, vloeken, slaan, schoppen, bijten, spugen, enzovoort); veel anderen *imploderen* juist (ze huilen, mokken, pruilen, worden angstig, terneergeslagen en teruggetrokken, of chagrijnig en prikkelbaar). Dus ongeacht de titel van dit boek, zijn de strategieën die hier beschreven worden toepasbaar op kinderen die exploderen, imploderen, of een combinatie van beide vertonen. De term die ik gebruik om naar al die kinderen te verwijzen is 'kinderen met gedragsproblemen' (wat ook geen ideale benaming is, maar misschien toch de beste die we hebben).

In de eerste hoofdstukken van dit boek zul je leren dat de termen die gewoonlijk worden gebruikt om kinderen met gedragsproblemen te beschrijven – zoals koppig, manipulatief, aandachtstrekkerig, op zoek naar grenzen, dwars, onverzettelijk, ongemotiveerd – ontoereikend zijn en hun doel voorbijschieten. Je zult ook lezen dat veel van de dingen die we de ouders van dit soort kinderen voor de voeten geworpen hebben – dat ze als opvoeders passief zijn, alles maar goed vinden en inconsequent, ineffectief en onbekwaam zijn – ook al niet echt kloppen en niet erg productief zijn. Bovendien zul je lezen (maar dat wist je misschien al) dat de diverse psychiatrische diagnoses die kinderen met gedragsproblemen doorgaans krijgen, ons niet de informatie bieden die we nodig hebben om hun problemen goed te begrijpen en hen effectief te helpen.

Misschien klinkt dit een beetje vreemd, maar er is nooit een betere tijd geweest om met een kind met gedragsproblemen te leven en te werken. Dat is te danken aan de enorme hoeveelheid onderzoek naar kinderen met gedragsproblemen die zich in de afgelopen veertig, vijftig jaar heeft opgestapeld, dus we weten heel wat meer over het waarom van hun gedragsproblemen en over hoe we hen kunnen helpen dan ooit tevoren in de menselijke evolutie. Het onderzoek biedt ons een nieuwe bril om hun moeilijkheden door te bekijken, een nieuwe bril die ouders en

verzorgers kan helpen deze kinderen op een meelevendere, productievere en effectievere manier tegemoet te treden en te helpen. Dat is het goede nieuws. Het slechte nieuws is dat het wel eens lastig kan zijn om aan die nieuwe bril te wennen (je hebt tenslotte misschien al heel lang een andere bril op), dus die nieuwe bril vraagt om een open geest. Verder kunnen de strategieën die in dit boek worden besproken (in het begin) wel eens lastig toe te passen zijn. Ze kunnen afwijken van de aanpak die je gewend was, en misschien wijken ze ook wel af van de manier waarop jij bent opgevoed. Dus ook in dat opzicht heb je een open geest nodig, naast een beetje geduld (met jezelf en met je kind), aangezien je nieuwe manieren oefent om met elkaar om te gaan en samen problemen op te lossen.

Als jij ouder bent van een kind met gedragsproblemen, zal dit boek je hopelijk helpen wat optimistischer te zijn over de problemen van je kind, wat meer vertrouwen te hebben in het omgaan met die problemen, en wat meer rust te krijgen binnen je gezin. Als je de grootouder, leerkracht, coach of therapeut van het kind bent, zou dit boek je op zijn minst moeten helpen wat meer inzicht te krijgen. Er is geen panacee. Maar er is beslist wel alle reden voor hoop.

Ross W. Greene
Portland, Maine

Dankwoord

In voorgaande edities van dit boek bedankte ik mijn familie als laatste in mijn dankwoord. Die fout zet ik nu recht. Mijn vrouw, Melissa, zorgt er al heel lang voor dat het leven interessant blijft en dat ons gezin blijft draaien. Mijn kinderen, Talia en Jacob, laten me voortdurend lachen en leren, en helpen me toe te passen wat ik predik. Onze hond, Sandy, stelt ons voortdurend voor verrassingen met haar intuïtie en onvoorwaardelijke liefde. Zij allen – en dat geldt ook voor mijn moeder Cynthia, mijn broer Greg en zus Jill – zorgen ervoor dat ik in de gaten houd wat belangrijk is, en ook in heel moeilijke tijden zijn ze een bijzondere steun geweest. En het boek is opgedragen aan mijn vader, die lang voor het verschijnen van de eerste editie overleed.

Dit boek was nooit uitgekomen zonder de visie en inzet van mijn goede vriendin en agent Wendy Lipkind, die na een korte strijd tegen kanker in 2011 is overleden. Al betrap ik mezelf er nog regelmatig op dat ik met haar zou willen praten, toch heb ik een aardig idee van wat Wendy tegen me zou zeggen over diverse onderwerpen, dus als in me opkomt dat ik haar om wijze raad zou willen vragen, hoor ik die nog steeds. Dit boek is de weerslag van de geweldige inzichten, begeleiding, het gevoel voor boeken, en de beheersing van de Engelse taal van Samantha Martin. Zonder haar hulp zal ik misschien nooit meer een boek schrijven.

Mijn ideeën over de manier waarop kinderen met gedrags-

problemen en hun volwassen verzorgers geholpen kunnen worden zich in interacties adaptiever te gedragen, zijn beïnvloed door veel ouders, leerkrachten en supervisors. Ik heb het ongelofelijke geluk gehad dat ik dr. Thomas Ollendick als mentor heb gehad toen ik klinische psychologie aan Virginia Tech studeerde. Tom is sindsdien een goede vriend van me. Twee psychologen die tijdens mijn opleiding mijn supervisors waren, hebben bijzonder veel invloed gehad: dr. George Clum aan Virginia Tech en dr. Mary Ann McCabe bij het Children's National Medical Center in Washington, DC. Maatschappelijk werkster Lorraine Lougee heeft me geleerd om er niet voor terug te schrikken om in de bres te springen voor kinderen die hulp nodig hebben. En ik zou waarschijnlijk helemaal niet in de psychologie terecht zijn gekomen, als ik tijdens mijn studie aan de universiteit van Florida niet het pad had gekruist van dr. Elizabeth Altmaier (tegenwoordig werkt ze aan de universiteit van Iowa). Er zijn ook veel theoretici en onderzoekers die grote invloed hebben gehad op mijn denken. Het is ondoenlijk ze allemaal te noemen, maar met name Walter Mischel, George Kelly en Grazyna Kochanska schieten me te binnen.

Maar degenen die van het grootste belang waren voor de ontwikkeling van de meeste ideeën in dit boek en aan wie ik de meeste dank verschuldigd ben, zijn de vele kinderen, ouders, opvoeders en medewerkers met wie ik in de loop van de jaren heb mogen werken. Er zijn op deze wereld verbazingwekkende mensen die zich met hart en ziel inzetten om kinderen een prettiger leven te geven. Ik voel me uitverkoren dat ik het pad van velen van jullie heb mogen kruisen.

Inhoud

1	De episode met de muesli	15
2	Kinderen doen het goed als ze dat kunnen	23
3	Tekortschietende vaardigheden en onopgeloste problemen	32
4	Aan de slag	55
5	De waarheid omtrent consequenties	86
6	De drie plannen	96
7	Plan B	108
8	Problemen onderweg	139
9	Nog vragen?	161
10	Gezinsaanlegenheden	189
11	De dinosaurus in het schoolgebouw	222
12	Beter	249
	Verder lezen	257
	Index	259

I

De episode met de muesli

Zaterdagochtend. Jennifer, elf jaar, wordt wakker, maakt haar bed op, kijkt om zich heen in haar kamer of alles op zijn plaats staat, en gaat naar de keuken om ontbijt voor zichzelf klaar te maken. Ze haalt het pak muesli uit de keukenkast, en ziet dat er niet zoveel meer in zit. Ze denkt bij zichzelf: 'Ik neem vandaag de helft, en dan eet ik morgenochtend de rest op.' Jennifer maakt haar schaalje muesli klaar en gaat zitten eten.

Even later komen haar moeder, Debbie, en haar zevenjarige broertje Riley de keuken in en de moeder vraagt Riley wat hij voor zijn ontbijt wil. Riley antwoordt: 'Muesli,' en Debbie pakt de muesli uit de kast. Jennifer, die scherp heeft zitten luisteren, explodeert.

'Hij mag die muesli niet hebben,' krijst Jennifer, en ze loopt rood aan.

'Waarom niet?' vraagt Debbie op hoge toon.

'Die wil ik morgenochtend opeten,' schreeuwt Jennifer, en ze springt van haar stoel.

'Ik ga je broertje echt niet vertellen dat hij die muesli niet mag hebben,' schreeuwt Debbie terug.

'Hij mag hem niet hebben,' schreeuwt Jennifer haar moeder recht in het gezicht.

Debbie, op haar hoede voor de fysieke en verbale agressie waartoe haar dochter op dit soort momenten in staat is, vraagt Riley wanhopig of er niet iets anders is wat hij misschien wil eten.

'Ik wil muesli,' fluistert Riley, en hij zoekt bescherming achter zijn moeder.

Jennifers frustratie en agitatie rijzen de pan uit. Ze duwt Debbie opzij, grijpt de doos muesli, gooit de deur van de keukenkast dicht, pakt haar schaalte muesli en stampt naar haar kamer. Debbie en Riley barsten in tranen uit.

Jennifers ouders en broer hebben letterlijk honderden van dit soort episodes meegemaakt. In veel gevallen duren ze langer en zijn ze intenser, en gaan ze met meer fysieke of verbale agressie gepaard dan hier beschreven – toen Jennifer acht was, heeft ze eens de voorruit uit de auto getrapt. Hulpverleners hebben haar al talloze diagnoses gegeven, waaronder oppositionele-opstandige stoornis, bipolaire stoornis en periodiek explosieve stoornis. Maar voor haar ouders is een simpel etiket geen verklaring voor de opschudding, onrust en het trauma dat Jennifers uitbarstingen veroorzaken, en het helpt ze niet om te begrijpen *waarom* Jennifer zich zo gedraagt, of *wanneer* de uitbarstingen zich vooral voordoen.

Debbie en Riley zijn bang voor haar. Jennifers extreme ontvlambaarheid en inflexibiliteit vereisen voortdurend opletten en een enorme hoeveelheid energie van haar vader en moeder, waardoor ze de broer van Jennifer niet de aandacht kunnen geven die ze zouden willen geven. Debbie en haar echtgenoot Kevin hebben vaak discussies over de beste manier om met haar gedrag om te gaan, maar wat betreft de druk die Jennifer op hun huwelijk uitoefent, zijn ze het volkomen met elkaar eens. Jennifer heeft geen echte vriendjes en vriendinnetjes; kinderen die in eerste instantie vriendschap met haar sluiten, krijgen uiteindelijk veel moeite met haar rigide persoonlijkheid.

In de loop der jaren hebben Debbie en Kevin bij talloze hulpverleners hulp gezocht, van wie de meesten hun aanrieden om duidelijkere grenzen te stellen en consequenter met Jennifers gedrag om te gaan, en hun bijbrachten hoe ze formele gedrags-

beheersingsstrategieën moesten toepassen, meestal in de vorm van stickerkaarten en time-outs. Toen dat soort strategieën mislukten, kreeg Jennifer talloze combinaties van medicijnen, maar zonder noemenswaardig effect. Na acht jaar van strakkere grenzen, talloze stickers en een overdaad aan medicijnen is Jennifer vrijwel niet veranderd, en dat is al zo sinds Debbie en Kevin toen ze een peuter was voor het eerst merkten dat er iets met haar was. Haar uitbarstingen zijn eerder intenser en frequenter geworden.

‘De meeste mensen kunnen zich niet voorstellen hoe vernederend het is om bang te zijn voor je eigen dochter,’ zegt Debbie. ‘Mensen die niet zo’n soort kind hebben, hebben geen flauw idee wat het is om zo te moeten leven. Neem van mij aan dat dit niet was wat ik me voorstelde toen ik over kinderen droomde. Dit is een nachtmerrie.’

‘Je kunt je niet voorstellen hoe gênant het is als Jennifer door het lint gaat in gezelschap van mensen die haar niet kennen. Ik heb de neiging om dan tegen zo iemand te zeggen dat ik thuis nog een kind heb dat helemaal niet zo doet, en dat ik heus een goede moeder ben.’

‘Ik weet dat mensen denken dat ze vast een stel slappelingen als ouders heeft en eens een flink pak rammel zou moeten krijgen. Maar neem van mij aan dat we echt alles hebben geprobeerd. Niemand heeft ons kunnen vertellen hoe we haar moeten helpen. Niemand slaagt erin om ons duidelijk te maken wat haar nu eigenlijk mankeert.’

‘Ik beschouwde mezelf vroeger als een aardig, geduldig, meelevend persoon. Maar Jennifer heeft gemaakt dat ik gedrag vertoon waar ik mezelf niet toe in staat achtte. Ik ben emotioneel compleet uitgeput. Ik kan zo niet doorgaan.’

‘Als ik maar even hoop krijg, of maar even prettig contact met Jennifer heb, sta ik mezelf toe om een beetje optimistisch te worden en haar weer een beetje aardig te gaan vinden... en dan stort

dat allemaal weer in bij haar volgende uitbarsting. Ik schaam me dood dat ik het zeg, maar een groot deel van de tijd mag ik haar gewoon niet, en wat me al helemaal niet zint, is wat ze ons gezin aandoet. We verkeren voortdurend in crisis.'

'Ik ken een hoop andere ouders van wie de kinderen wel eens wat problemen geven... je weet wel, zoals mijn zoon. Maar Jennifer is van een heel ander kaliber. Het geeft me het gevoel dat ik er helemaal alleen voor sta.'

De waarheid is dat Debbie en Kevin er helemaal niet alleen voor staan. Er zijn heel veel Jennifers op de wereld. Hun ouders zijn er al snel achter dat strategieën die normaal goed werken om het gedrag van kinderen vorm te geven – zoals uitleggen, beredeneren, geruststellen, aandringen, ombuigen, bevestigen, negeren, belonen en straffen – bij hun Jennifer geen succes hebben. Zelfs de medicijnen die meestal worden voorgeschreven, leiden niet tot bevredigende verbeteringen of hebben de situatie zelfs verslechterd. Als je dit boek leest omdat je zelf een Jennifer hebt, weet je waarschijnlijk heel goed hoe gefrustreerd, verward, kwaad, verbitterd, schuldbeust, overweldigd, uitgeput en hopeloos de ouders van Jennifer zich voelen.

Het zal duidelijk zijn dat er met de Jennifers van deze wereld iets bijzonders aan de hand is. Dat is voor ouders een cruciale, maar ook vaak pijnlijke conclusie. Maar er is hoop, op voorwaarde dat hun ouders, leerkrachten, familieleden en therapeuten erin slagen om vat te krijgen op nog een andere conclusie: bij kinderen met gedragsproblemen is het nodig onze eigen overtuigingen over problematisch gedrag (overtuigingen waar de meeste mensen simpelweg geen vraagtekens bij zetten, tenzij ze gezegend zijn met een kind met gedragsproblemen) nader te bekijken en strategieën toe te passen die vaak mijlenver af staan van de manieren waarop de meeste volwassenen omgaan met kinderen zonder gedragsproblemen en hen opvoeden.

Om effectiever met dit soort kinderen om te gaan, moeten we

in de allereerste plaats *begrijpen* waarom zij zich zo gedragen. Zodra dat inzicht is verworven, zullen de strategieën waarover je in dit boek leest, ineens een stuk begrijpelijker zijn (en sommige van de strategieën die je tot nu toe hebt gebruikt, zullen misschien een stuk minder begrijpelijk lijken). In sommige gevallen zal dat toegenomen inzicht op zich al leiden tot verbeteringen in de manier waarop je met je kind omgaat, zelfs al voordat je ook maar één formele strategie hebt uitgetoetst. Dat nieuwe inzicht in je kind met gedragsproblemen begint al in het volgende hoofdstuk. De nieuwe strategieën komen daarna.

Na de ramp zat Debbie somber aan de keukentafel met voor zich een kop lauwe koffie. Riley was bij een vriendje. Jennifer zat op haar slaapkamer naar een film te kijken en was voorlopig rustig. Debbie was weliswaar niet dolenthousiast over de hoeveelheid tijd die Jennifer voor schermen doorbracht, maar ze was inmiddels wel bereid die kleine prijs te betalen voor een beetje rust.

Het dilemma waar ze voor stond, was of ze Kevin over het incident met de muesli moest vertellen. Kevin, die lesgeeft op een middelbare school, was op dat moment bij de ijzerwinkel. Onder normale omstandigheden was hij een rustige, geduldige man. Maar hij werd een totaal ander mens – schreeuwend, dreigend – zodra Jennifer de boel thuis weer eens op stelten zette. Hij had zijn zelfbeheersing nog nooit helemaal verloren, maar Debbie maakte zich zorgen wat hij zou doen als dat ooit gebeurde (Kevin had blauwe plekken op Jennifers armen achtergelaten in de periode dat ze probeerden haar in time-out te houden... inmiddels had ze hem ervan weten te overtuigen dat die time-outs waarschijnlijk niet zo'n goed idee waren).

'Ik ben echt niet van plan om ons leven door dat kind te laten bepalen,' zei Kevin vaak woedend. Beroemde laatste woorden, dacht Debbie bij zichzelf. Als ze Kevin over de episode met de muesli vertelde, bestond de kans dat hij naar Jennifers kamer zou stormen en haar weer een straf zou opleggen – wat de laatste tijd

meestal neerkwam op het afnemen van haar dvd-speler – en dat zou doodeenvoudig leiden tot de zoveelste ontploffing. Maar als ze het hem niet vertelde, zou Riley het waarschijnlijk doen, en dan zou ze weer van Kevin te horen krijgen dat ze zijn gezag ondermijnde.

Op dit soort rustige momenten dacht Debbie vaak na over Jennifer, die vanaf het moment dat ze ter wereld kwam, lastig was geweest. De verpleegkundigen in het ziekenhuis hadden al gegruipd dat zij en Kevin hun handen vol zouden krijgen, en Debbie kon zich nog goed herinneren hoe ze erbij hadden staan grijnzen. ‘Om je rot te lachen,’ mompelde Debbie nu. Ze dacht aan die talloze uren dat ze (zonder succes) had geprobeerd Jennifer tot bedaren te brengen toen ze nog klein was. De drie kinderdagverblijven die tot de conclusie waren gekomen dat ze Jennifer niet aankonden. De telefoontjes van kleuterjuffen om te melden dat andere kinderen niet met Jennifer wilden spelen omdat ze bazig en star was. Hun suggesties dat Jennifer misschien wel gebaat was bij tests of therapie. De speltherapeuten met hun speelgoed, de gedragstherapeuten met hun time-outs en stickerkaarten, de psychiaters met hun medicijnen, de mislukte speelspraakjes, de groepjes vriendinnen waarbij Jennifer zich weigerde aan te sluiten, de diagnoses, het testen.

Maar vooral de uitbarstingen.

De dominee drong er bij Debbie op aan om tijd voor zichzelf vrij te maken. Daar moest Kevin hartelijk om lachen. ‘Het enige wat jij met je vrije tijd doet, is nadenken over Jennifer. Je bent compleet geobsedeerd.’ En hij had gelijk.

Debbie hoorde de voordeur opengaan. ‘Hallo,’ riep Kevin vanuit de gang. Hij kwam altijd opgewekt van de ijzerwinkel vandaan.

‘Ik zit hier,’ riep Debbie.

‘Is er nog koffie?’ vroeg Kevin toen hij de keuken binnenkwam.

‘Een beetje,’ zei Debbie, en ze probeerde een stuk vrolijker te klinken dan ze was.

Kevin hoorde iets aan Debbie's stem. 'Wat is er aan de hand?' vroeg hij. 'Niets,' zei Debbie.

'Wat heeft ze nu weer gedaan?' vroeg Kevin.

Daar gaan we weer, dacht Debbie. 'Ach, we hebben even een incidentje gehad over muesli, toen je weg was.'

'Muesli?'

'Riley en zij kregen ruzie over de muesli... Stelde niets voor.'

'Dus nu gaat ze al door het lint vanwege muesli? Goeie god, waar gaat dat heen?'

'Tja...'

'Waar is ze?' Kevin's bloed begon te koken.

'Ik heb het al afgehandeld, Kevin. Het stelde echt niet zoveel voor. Je hoeft niets te doen.'

'Heeft ze je geslagen?'

'Nee Kevin, ze heeft me niet geslagen. Punt uit.'

'Zweer je dat ze je niet heeft geslagen?' Kevin wist inmiddels wel dat zijn vrouw de neiging had om de ernst van de uitbarstingen waar hij niet bij was af te zwakken.

'Ze heeft me niet geslagen.'

Met een luide zucht ging Kevin aan de keukentafel zitten. Debbie schonk het laatste beetje koffie voor hem in.

'Waar is Riley?'

'Bij Stevie thuis.'

'Heeft Jennifer hem geslagen?'

'Nee, Kevin, er zijn geen klappen uitgedeeld. Er is alleen geschreeuwd. Het is heus allemaal achter de rug.'

'Wat is ze op haar kamer aan het doen?'

'Ze zit naar een dvd te kijken.'

'Dus zoals gewoonlijk belonen wij haar weer met een dvd als ze ontploft is.'

'Ik heb nooit gemerkt dat ze een volgende keer niet ontploft als we haar die dvd's ontzeggen. En ik wilde gewoon rust.'

'Rust,' zei Kevin spottend.

Debbie voelde de tranen in haar ogen opwellen, maar ze knip-

perde ze weg. 'Laten we nu gewoon proberen er een gezellige dag van te maken.'

'Zoiets bestaat gewoon niet in ons gezin.'